Akademie věd České republiky

Stanislav Stuchlík

BOROTICE
MOHYLOVÉ POHŘEBIŠTĚ Z DOBY BRONZOVÉ

Autoreferát disertační práce
k získání vědecké hodnosti doktora historických věd

Brno 2010

Doktorská disertace byla vypracována v Archeologickém ústavu AV ČR v Brně
a v Ústavu archeologie FPF Slezské univerzity v Opavě

Autor: prof. PhDr. Stanislav Stuchlík, CSc.

Oponenti:

Autoreferát byl rozeslán dne:

Obhajoba disertace se koná dne ..... před komisí pro obhajoby doktorských disertací
v .....
v ..... hod.

S disertací je možné se seznámit v knihovně Archeologického ústavu AV ČR v Praze

Předseda komise pro obhajoby doktorských disertací
v oboru archeologie

Doc. PhDr. Ivan Pavlů, DrSc.
Archeologický ústav AV ČR Praha

OBSAH

Současný stav problematiky .....

Cíl práce .....

Metody práce .....

Výsledky práce ....

Přínos práce a závěry .....

Seznam nejdůležitějších publikovaných prací autora,
které mají vztah ke zkoumané problematice .....

Ohlasy na práci ....

Výběr z literatury použité v disertaci .....

Summary .....

Zusammenfassung .....

BOROTICE
MOHYLOVÉ POHŘEBIŠTĚ Z DOBY BRONZOVÉ

SOUČASNÝ STAV PROBLEMATIKY

Lokalita Borotice (okr. Znojmo) je známa již od poloviny 19. století, kdy kustod Moravského muzea M. Trapp objevil v lese nad obcí skupinu 17 mohyl a jednu z nich prozkoumal. Nálezy se ještě v 19. století ztratily a datování této lokality zůstalo na 100 let neobjasněné. Mezi odbornou veřejností se obec proslavila po objevu depotu plechových manžetovitých náramků, které byly podle tohoto naleziště nazvány náramky borotického typu. V letech 1962-1963 provedl sondážní výzkum mohylníku V. Podborský, zhotovil plán lokality s 37 mohylami a naleziště datoval ho do střední doby bronzové.

Problematice středodunajské mohylové kultury na Moravě byla v minulosti věnována poměrně malá pozornost. Ve dvacátých a třicátých letech 20. století byly sice prováděny terénní průzkumy některých mohylníků ve Ždánském lese (Bošovice, Dambořice, Heršpice, Letonice, Velké Hostěrádky), v Chřibech (Čeložnice) a na Znojemsku (Suchohrdly), ale teoretické vyhodnocení zůstalo jen v náznacích. Jistý pokrok přineslo zpracování bronzové industrie středodunajské mohylové kultury V. Furmánkem v roce 1973 a práce J. Říhovského v šedesátých až osmdesátých letech 20. století věnované závěru mohylové kultury a jejího přerůstání do kultury středodunajských popelnicových polí. Kromě těchto větších studií se objevily pouze kratší články různých autorů (B. Hänsel, V. Hrubý, J. Kvíčala, V. Podborský, Z. Trňáčková), které se zaměřily jen na některé dílčí problémy.

Jen o málo lepší byla situace s poznáním věteřovské skupiny. V době jejího vyčlenění z únětické kultury K. Tihelkou v padesátých a šedesátých letech 20. století se sice uskutečnilo množství terénních odkryvů sídlišť (Bezměrov), a hradisek (Bánov, Blučina, Hradisko u Kroměříže, Olbramovice, ale znalosti o pohřebním ritu zůstaly na úrovni poznání pohřebního ritu maďarovského lidu, které publikoval v roce 1933 J. Eisner. Studiu problematiky věteřovské skupiny se věnovali mnozí badatelé (J. Ondráček, V. Spurný, K. Tihelka), ale vesměs se soustředili na hodnocení hmotné kultury nebo sídlišť.

Na starší odkryvy v Boroticích navázal v roce 1976 výzkum Archeologického ústavu v Brně vedený autorem. Během dlouholetých prací bylo provedeno nové zmapování lokality. Některé mohyly zachycené V. Podborských se nepodařilo spolehlivě rozpoznat, ale navíc byly objeveny dvě do té doby neznámé mohyly, takže celkový počet mohyl dosáhl počtu 28. Kromě toho se uskutečnil sondážní výzkum na lokalitě vzdálené asi 500 m od mohylníku, kde byla zjištěna další skupiny mohyl. Při výzkumu se uskutečnil odkryv 23 mohyl, včetně objektů zkoumaných V. Podborským. Odkryv a jeho vyhodnocení prokázalo, že 11 patří do starší doby bronzové a se podařilo objevit 53 hrobů ze starší doby bronzové. Dalších 13 mohyl bylo zbudováno ve střední době bronzové a v nich zjištěno 30 hrobů středodunajské mohylové kultury. Kromě toho byly do mohyl sekundárně zapuštěny hroby z laténu a z období stěhování národů, které však budou zpracovány dodatečně.

CÍL PRÁCE

Cílem práce bylo zpracování nálezů z doby bronzové z mohylového pohřebiště v Boroticích, zasadit je do mikroregionu dolní Jevišovky a jejich vyhodnocení v kontextu starší a střední doby bronzové na Moravě a ve střední Evropě. Získaný soubor tvoří dva základní soubory. Na základě nálezů z věteřovského pohřebiště bylo nutno pokusit se o vyhodnocení pohřebního ritu věteřovské skupiny a dále o zpřesnění datování věteřovské skupiny ve starší době bronzové na jižní Moravě. Druhou složku souboru představují nálezy

středodunajské mohylové kultury. Tento soubor, který představuje prakticky jedinou kolekci ze střední doby bronzové získanou moderním výzkumem, poskytl podmínky pro prohloubení našich znalostí o pohřebním ritu středodunajské mohylové kultury, dále pro zpřesnění datování staršího a středního období této kultury a rovněž pro sledování vzniku této kultury.

METODY PRÁCE

Široké a dosud nezpracovávané téma si vyžádalo kombinaci metod, s jejichž pomocí byla sledovaná problematika řešena. Mohylník se rozkládá v lese a proto byly během terénního výzkumu odkrývány pouze vlastní mohyly. Pro ověření jejich skutečné velikosti byla v řadě případů okrajové plochy mohyly ověřeny protažením sondy i mimo tumulus. V jednom případě byla zkoumána i plocha mezi mohylami 10 a 27, ale výsledky byly negativní. Po výzkumu byly mohyly navršovány zpět.

Při dalším zpracování byly jednotlivé hrobové celky vyhodnocovány podle mohyl a posléze podle teritoriálního a chronologického hlediska.

DOSAŽENÉ VÝSLEDKY

Během systematického výzkumu mohylového pohřebiště v Boroticích bylo prozkoumáno 24 mohyl, včetně mohyl zkoumaných V. Podborským. Výzkum a jeho vyhodnocení prokázalo, že v jižní a jihozápadní části mohylníku se rozkládají mohyly ze starší doby bronzové, zatímco v severní a severovýchodní části mohyly ze střední doby bronzové. Do starší doby bronzové patří celkem 53 hrobů, z nichž 19 lze považovat za jisté, 18 za pravděpodobné a 16 za nejisté. Hrob I z mohyly 5 je možno datovat do samotného závěru existence únětické kultury, takže by naznačoval dobu zahájení budování mohylníku. Dalších 52 hrobů je možno spojovat s věteřovskou skupinou. Zbývajících 30 hrobů patří středodunajské mohylové kultuře s tím, že 12 lze považovat za jisté, 9 za pravděpodobné a 9 za nejisté. Starší osídlení v prostoru mohylníku dokládá pec kultury s moravskou malovanou keramikou z mohyly 29, střep typu Retz z násypu mohyly 10 a objekt z mladšího nebo pozdního eneolitu z mohyly 27. Naopak o mladším osídlení svědčí hroby z laténu, které byly sekundárně zapuštěny do pláště mohyl 2, 3, 6, 7, 13 a 36. Pobyt Langobardů z první poloviny 6. století dokládá téměř 40 hrobů z mohyl 6, 10, 11, 13 a 27.

Pro poznání pravěkého vývoje v okolí borotického mohylníku byl zpracován přehled osídlení území na dolním toku Jevišovky v době kamenné a bronzové. Ukázalo se, že nálezy z paleolitu jsou v tomto regionu zastoupeny jen velmi vzácně. Poněkud častější jsou doklady o přítomnosti člověka v neolitu, zvláště lidu kultury s moravskou malovanou keramikou. Situace se na dolní Jevišovce nezměnila příliš ani v eneolitu. Teprve v jeho pozdním stupni v období kultury zvoncovitých pohárů, kdy nalezišť výrazně přibylo. Za zmínku stojí minimálně pohřebiště u Lechovic, Tvořihráze a bohatý hrob s dvojnásobným kruhovým žlábkem z Prosiměřic. Nejhustější bylo osídlení ve starší době bronzové, což dokládají vedle celé řady hrobů, sídlišť a ojedinělých nálezů hlavně únětická pohřebiště v Kyjovicích, Těšeticích nebo depot hřiven ze Suchohrdel. V katastru samotných Borotic byly zkoumány hroby v cihelně, sídlištní objekty u statku a známý je hromadný nález spirálovitých náramenníků, sekerky a náramků borotického typu. Nepříliš početné jsou ve studovaném regionu věteřovská naleziště, kde kromě věteřovského mohylového pohřebiště v Borotic stojí za zmínku již jen sídliště v Hodonicích. Střední dobu bronzovou reprezentují vedle ojedinělých hrobů a jam hlavně mohylníky z Borotic a Suchohrdel. Intenzit osídlení se opět zvýšila v období popelnicových polí, ale nedosáhla hustoty v období únětické kultury.

Z katastru Borotic je nutno zmínit depot zlomků sekerek, dýky, meče a ozdob z velatické fáze kultury středodunajských popelnicových polí.

Na základě analýzy materiálu z věteřovské části mohylníku bylo možno charakterizovat první věteřovské pohřebiště na Moravě. V současnosti máme na Moravě osm nalezišť se spolehlivými hroby a dalších osm s pravděpodobnými hroby. Bližšímu poznání bránilo velmi špatné zachování kostrového materiálu, což je pro mohylníky v lesích zcela běžné. I za těchto okolností se ukázalo, že všechny hroby byly kostrové a vesměs kostry ležely ve skrčené poloze na pravém boku. Jen ve dvou hrobech nálezové okolnosti naznačovaly uložení zemřelého na levém boku, ale v obou případech šlo o velmi špatně zachované nebo porušené kostry. Bez výbavy byla 26 z celkového počtu 53 hrobů, ale i v hrobech s milodary se našlo obvykle jen několik málo předmětů. Nejbohatší výbavu měl hrob II z mohyly 13 s šesti a hrob XIII z mohyly 27 s pěti milodary. Oproti jiným pohřebištím se borotická nekropole odlišuje umístěním hrobů pod mohylami. Jedinou obdobou by mohlo být pohřebiště v Stračovské Lhotě ve východních Čechách, u něhož však vzhledem k malému množství milodarů nelze rozhodnout, zda patří únětické kultuře nebo je současné s borotickým mohylníkem. Tento, pro maďarovsko-věteřovskou kulturu neobvyklý zvyk, zvýrazňuje ještě hrob I z mohyly 39, který byl uložen do obvodového žlábku lemujícího mohylu. Neobvyklý je rovněž hrob I z mohyly 1, v němž byly pozůstatky zemřelého uloženy v zásobnici. Ze starší doby bronzové máme na Moravě 12 lokalit s kostrovými pohřby v nádobách, z nichž šest (Blučina, Borotice, Hodonice, Hradisko u Kr., Mikulov, Olbramovice) patří do náplně věteřovské skupiny a hrob z Mikulova lze jen rámcově datovat do starší doby bronzové. Pro poznání pohřebního ritu věteřovské skupiny je důležité i sekundární otvírání hrobů, které se i při velmi nepříznivých podmínkách podařilo v Boroticích rozpoznat nejméně v šesti případech.

O pohřebním ritu středodunajské mohylové kultury jsme měli podstatně lepší vědomosti. Analýza středobronzové části pohřebiště v Boroticích však rovněž výrazně přispěla k jeho lepšímu poznání. V současné době máme na Moravě 19 pohřebišť, na nichž jsou zachovány mohylové násypy nebo aspoň žlábky, které původní výskyt mohyl naznačují. Borotický mohylník svou velikostí patří mezi středně velká pohřebiště jako jsou např. Čeložnice – Pod bradlem, Heršpice – Jalový dvůr nebo Velké Hostěrádky – Líchy. Velikostí a jednoduchou konstrukcí se mohyly neodlišují od jiných nalezišť. Poněkud méně obvyklým prvkem je menší, ale výrazný příkop kolem mohyly 8. Podobné příkopy byly zachyceny v rakouském Pittenu a v méně výrazném provedení rovněž v Čeložnici. Na dalším nalezišti v poloze U kaštanu v Boroticích byly kolem mohyl zjištěny ploché žlábky. Všechny hroby měly jednoduchou úpravu. Kamenná hrobka, zjištěná pouze v mohyle 8, připomínala hroby s kamennou konstrukcí, které známe z českofalckého prostředí nebo z mohylníku v rakouském Pittenu. Převážná většina zemřelých byla pohřbena kostrově, ale nepříznivé terénní podmínky nedovolily mnoho přesných pozorování. I za těchto okolností se podařilo registrovat pohřby ve skrčené poloze na pravém (H 8/I) i levém boku (H 15/II) a rovněž pohřeb v natažené poloze (H 12/II). Výzkum mohyly 14 přinesl objev pohřbu tří jedinců, který doplňuje dosud známé trojhroby z Bulhar. Velkou variabilitu dokládají i čtyři žárové hroby, protože se mezi nimi objevil hrob popelnicový (H 8/II), pohřeb uložený na úrovni (H 15/I), hrob jámový (H 36/I) a v případě pohřbu III v mohyle 8 byly pozůstatky kremace uloženy v příkopu. Hroby ze střední doby bronzové měly v průměru bohatší výbavu než pohřby ze starší doby bronzové, protože ze 30 hrobů se milodary našly ve 24. Nejbohatší výbavu obsahoval hrob II z mohyly 15, v němž se u kostry našly tři nádoby a sedm kovových předmětů. Další tři hroby (H 8/I, 9/I, 15/IV) obsahovaly po sedmi předmětech. Důležitým přínosem je i zjištění sekundárního otvírání hrobů, které spolehlivě rozpoznáno nejméně ve dvou případech.

V souboru hmotné kultury představuje méně početnou složku nálezy věteřovské skupiny. Jde o však o nálezy z prvního pohřebiště, což jejich hodnotu zvyšuje. Věteřovskou keramiku z Borotic charakterizuje sedm základních keramických tříd (amfory, hrnky, koflíky, mísy, hrnce, jiné hrncovité tvary) a kromě toho ještě drobné keramické tvary. Nejstarší tvarem je drobný hrnec z hrobu 5/I, který

PŘÍNOS PRÁCE A ZÁVĚRY

Publikovaná monografie přináší zveřejnění mohylníku z doby bronzové zkoumaného moderními metodami. Jednu část tohoto naleziště tvoří první věteřovské pohřebiště na Moravě, na němž bylo zachyceno v 11 mohylách celkem 53 hrobů, z nichž 19 lze považovat za jisté, 18 za pravděpodobné a 16 za nejisté. Objev věteřovského pohřebiště obohatil hmotnou kulturu věteřovské skupiny o nové tvary bronzové industrie. Terénní pozorování při zkoumání hrobů přinesly nové a důležité poznatky pro poznání pohřebního ritu věteřovského lidu. Pro bližší poznání této problematiky je v práci přiložen i soupis věteřovských hrobů z celé Moravy. Vzhledem k tomu, že v jednom případě šlo v Boroticích pravděpodobně o kostrový pohřeb v nádobě, je tato pasáž doplněna soupisem kostrových pohřbů v nádobách ze starší doby bronzové. V neposlední řadě výzkum věteřovského pohřebiště znovu potvrdil vývoj věteřovské skupiny z únětické kultury, což dokládá i hrob I z mohyly 5.

Druhý soubor z Borotic představuje pohřebiště středodunajské mohylové kultur. Na němž ve 13 mohylách bylo zjištěno 30 hrobů, z nichž 12 lze považovat za jisté, 9 za pravděpodobné a 9 za nejisté. Získaný materiál přispěl k přesnějšímu členění středodunajské mohylové kultury. Důležité poznatky přinesl i pro zpřesnění našich znalosti o pohřebním ritu mohylového lidu, jako například existence trojhrobů nebo sekundární otvírání hrobů, které dosud nebylo spolehlivě zjištěno. Analýzu pohřebního ritu doplňuje i soupis mohylových pohřebišť na Moravě. Materiál z Borotic umožnil spolehlivě prokázat vývoj středodunajské mohylové kultury z věteřovské skupiny, jak již to bylo v minulosti naznačeno v jiných pracích autora.

VÝBĚR NEJDŮLEŽITĚJŠÍCH PUBLIKOVANÝCH PRACÍ UCHAZEČE SE VZTAHEM KE ZKOUMANÉ PROBLEMATICE

Příspěvek k poznání počátku mohylové kultury na Moravě, AR XXIII, 1971, 140-146.

Mohylový hrob z Otaslavic, ČMM 57, 1972, 37-40.

K poznání vzniku a staršího vývoje lidu středodunajské mohylové kultury na jižní Moravě, rkp. kandidátské disertace, Brno 1979.

Hroby kultury se zvoncovitými poháry a středodunajské mohylové kultury v Bulharech, okr. Břeclav, AR XXXII, 1980, 368-379 (se Z. Měřínským).

Depot středodunajské mohylové kultury z Mušova, AR XXXIII, 1981, 361-370.

Borotice, Moravia: barrow cemetery of the Middle Bronze Age and Migration-period grave, Nouvelles Archéologiques dans la République socialiste Tchèque, Prague-Brno 1981, 56-59.

K datování konce věteřovského osídlení na jižní Moravě, AR XXXVI, 1984, 173-186.

Bronzové sekeromlaty na Moravě, PA LXXIX, 1988, 269-328.

Die bisherigen Ergebnisse der Erforschung des Hügelgräberfeldes in Borotice (zum Stand der Entdeckungen bis 1987), AR XLII, 1990, 159-169, 227-228.

Die Entstehung der Hügelgräberkultur in Mähren und ihre Entwicklung, in: Beiträge zur Geschichte und Kultur der mitteleuropäischen Bronzezeit, Berlin – Nitra 1990, 469-481.

Hroby středodunajské mohylové kultury z Divák, AR XLII, 1990, 523-531, 603.

Počátky mohylového pohřbívání v době bronzové na Moravě, in: Pravěké a slovanské osídlení Moravy, Brno 1990, 128-145.

Die Věteřov-Gruppe und die Entstehung der Hügelgräberfeld in Mähren, Praehistorische Zeitschrift 67, Berlin 1992, 15-42.

K rozšíření středodunajské mohylové kultury na střední Moravě, Pravěk NŘ 3, 1993, 143-159 (s D. Kolbingerem).

Das prähistorische Gold in Bayern, Böhmen und Mähren: Herkunft - Technologie - Funde, PA - Supplementum 7, 1997, 142-143, 149-150, 161-162, 165-166, 173, 179, 190-191, 201, 205, 209, 297-299, 513-517, 532-534.

Nálezy mohylové kultury ze Smržic, Pravěk NŘ 7, 1997, 245-254 (s M. Šmídem).

Věteřovský rondel v Šumicích, in: V. Podborský (ed.): 50 let archeologických výzkumů Masarykovy Univerzity na Znojemsku, Brno 2001, 167-178.

Keramický depot mohylové kultury z Brodu nad Dyjí, in: S. Stuchlík (ed.): Oblast vodního díla Nové Mlýny od pravěku do středověku, Brno 2002, 495-500.

Grab eines Handwerkes in Borotice, Anodos. Studies of the Ancient World 2, 2002, 307-313.

Die Beziehungen Mährens zu den südöstlichen Gebieten am Anfang der Bronzezeit, in: C. Kacso (Hrsg.): Bronzezeitliche Kulturerscheinungen im karpatischen Raum. Die Beziehungen zu den benachbarten Gebieten, Bibliotheca Marmatia 2, Baia Mare 2003, 445-468.

Vztahy Moravy k jižním a jihovýchodním oblastem na počátku doby bronzové, in: Južné vplyvy a ich odraz v kultúrnom vývoji mladšieho praveku na strednom Dunaji, Bratislava 2005, 19-41.

Borotice. Mohylové pohřebiště z doby bronzové, Brno 2006, 297 s.

Pohřby v nádobách v době bronzové na Moravě, Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV 42, 2006, 197-210.

NEJDŮLEŽITĚJŠÍ RECENZE

Osídlení jeskyň ve starší a střední době bronzové na Moravě, Studie Archeologického ústavu ČSAV v Brně IX/2, 1981.

– Goš, V.: Vlastivědný věstník moravský XXXIV, 1982, 106.
– Moucha, V.: Archeologické rozhledy XXXIII, 1981, 226.

Únětické pohřebiště v Mušově, Studie Archeologického ústavu ČSAV v Brně XIV/2, 1987.

– Bátora, J.: Slovenská archeologia XXXVIII, 1990, 228-230.
– Benkovsky-Pivovarová, Z.: Archaeologia Austriaca 72, 1988, 309-310.
– Moucha, V.: Archeologické rozhledy XL, 1988, 457-458.
– Müller, D. W.: Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte 74, 1991, 337-338.
– Podborský, V.: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity E 33, 1988, 165-166.

Borotice. Mohylové pohřebiště z doby bronzové, Brno 2006.

– Podborský, V.: Pravěk NŘ 17, 2007, 473-478.

VÝBĚR Z LITERATURY POUŽITÉ V DISERTACI

Bartík, J. 1996: Sídlisko stredodunajskej mohylovej kultúry vo Veselom, SlA XLIV, 189-252.

Bartík, J. 1998: Sídlisko stredodunajskej mohylovém kultúry v Bratislave-Mlynskej doline, ZSNM XCII, 33-58.

Bátora, J. 2000: Das Gräberfeld von Jelšovce / Slowakei. Ein Beitrag zur Frühbronzezeit im nordwestlichen Karpatenbecken. Kiel.

Bátora, J. 2004: Die Anfänge der Hügelgrabbestattungen in der Mittelbronzezeit im mitteleren Donaugebiet, in: Einflüsse und Kontakte alteuropäischer Kulturen. Festschrift für Jozef Vladár zum 70. Geburtstag, Nitra, 241-253.

Beneš, A. 1959: K problémům mohylové kultury doby bronzové ve středních Čechách, SbNM XIII.

Benkovsky-Pivovarová, Z. 1976: Zur Enddatierung des Kulturkreises Maďarovce-Věteřov-Böheimkirchen, Germania 54, 342-359.

Benkovsky-Pivovarová, Z. 1976: Zur Enddatierung des Kulturkreises Maďarovce-Věteřov-Böheimkirchen, Germania 54, 342-359.

Benkovsky-Pivovarová, Z. 1981: Zur jüngsten Phase der Věteřov-Kultur in Niederösterreich, ArchA 65, 71-74.

Benkovsky-Pivovarová, Z. 1987: Zur Hügelbestattung der Frühbronzezeit im mittleren Donauraum, in: Srejović, D. – Tasić, N. (eds), Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolithischen Periode, Beograd, 167-171.

Benkovsky-Pivovarová, Z. 2005: Zur Absenz der Gräber der Věteřov-Kultur in Mähren, Pravěk NŘ 14, 255-262.

Böhm, J. 1941: Kronika objeveného věku, Praha.

Bóna, 1 1975: Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen, Budapest.

Červinka, I. L. 1902: Morava za pravěku, Brno.

Čižmář, M. 2004: Informace o mohylových pohřebištích v prostoru Ždánického lesa, Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Supplementum 1, České Budějovice, 53-60.

Čujanová-Jílková, E. 1964: Východní skupina českofalcké mohylové kultury, PA LV, 1-81.

Čujanová-Jílková, E. 1967: Der donauländische Vorhügelgräberhorizont A_2B_1 und neue Funde aus Westböhmen, PA LXVIII, 74-116.

Čujanová-Jílková, E. 1970: Mittelbronzezeitliche Hügelgräberfelder in Westböhmen, ASM 8, Praha.

Čujanová-Jílková, E. 1977: Mohylové pohřebiště ve Vrhavči a horizont nálezů středodunajské mohylové keramiky v západních Čechách, PA LXVIII, 74-115.

David, W. 2002: Studien zu Ornamentik und Datierung der bronzezeitlichen Depotfundgruppe Hajdúsámson-Apa- Ighiel-Zajta, Alba Iulia.

Dohnal, V. 1988: Opevněná sídliště z doby popelnicových polí na Moravě, Studie muzea Kroměřížska ’88, Kroměříž.

Dohnal, V. 1995: Zur Frage des sogenannten Protolausitzer Horizontes und der Anfänge der Lausitzer Kultur in Mähren, PZ 70, 1995, 190-227.

Doneus, M. 1991: Zum mittelbronzezeitlichen Keramikdepot von Maisbirbaum, Gem. Ernstbrunn, pol. Bez. Korneuburg, NÖ, ArchA 75, 107-128.

Dušek, M. 1969: Bronzezeitliche Gräberfelder in der Südwestslowakei, Bratislava.

Dušek, M. 1980: Pohrebisko ľudu stredodunajskej mohylovej kultúry v Smoleniciach, SlA XXVIII, 341-382.

Eisner, J. 1933: Slovensko v pravěku, Bratislava.
Furmánek, V. 1973: Bronzová industrie středodunajské mohylové kultury na Moravě, SlA XXI, 25-145.
Furmánek, V. 1982: Bronzové závěsky doby bronzové ze Slovenska, SlA XXX, 315-346.
Furmánek, V. – Veliačik, L. – Vladár, J. 1991: Slovensko v době bronzovej, Bratislava.
Hájek, L. 1947/48: Sekery „křtěnovského“ typu v Čechách a na Moravě, PA XLIII, 96-101.

Hájek, L. 1954: Jižní Čechy ve starší době bronzové, PA XLV, 115-192.
Hampl, F. – Kerchler, H. – Benkovsky-Pivovarova, Z. 1978-1981: Das mittelbronzezeitliche Gräberfeld von Pitten in Niederösterreich. Band I, MPK XIX-XX.
Hänsel, B. 1967: Ein Hortfund der älteren Mitttelbronzezeit aus Hodonín (Göding) in Mähren, MAGW 96-97, 275-289.
Hrubý, V. 1949: Průzkum mohyl středodunajské kultury u Čeložnic, ČMM XXXIV, 164-185.
Hrubý, V. 1950: Středodunajské lidstvo mohylové a jeho kultura na Moravě, rkp. disertační práce, Brno.
Chropovský, B. 1958: Birituálne maďarovské pohrebisko v Majcichove na Slovensku, AR X, 448-492, 499-501, 509-510.
Jílková, E. 1957: Výzkum mohylového pohřebiště v Plzni – Nové Hospodě v r. 1955, AR IX, 31-57.
Jílková, E. 1958: Nejstarší a nejmladší horizont mohylové keramiky na pohřebišti v Plzni-Nové Hospodě, PA XLIX, 312-347.
Kovács, T. 1975: Tumulus Culture cemeteries of Tiszafüred, Régészeti Füzezek II,17, Budapest.
Lauermann, E. – Hahnel, B. 1999: Die mittelbronzezeitlichen Gefäßdepots von Großmugl in Niederösterreich, AÖ 9/10, 1998/99, 88-102.
Mozsolics, A. 1967: Bronzefunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Hajdúsámson und Kosziderpadlás, Budapešť.
Neugebauer-Maresch, Ch. – Neugebauer, J.-W. 2000-2001: Schaftröhrenäxte vom Typus Křtěnov in Niederösterreich. Zum Neufund eines frühbronzezeitlichen Kriegergrabes in Poysdorf, ArchA 84-85, 329-354.
Neugebauer, J.-W. 1977: Böheimkirchen. Monographie des namengebenden Fundortes der Böheimkirchnergruppe der Věteřov-Kultur, ArchA 61/62, 31-207.
Neugebauer, J.-W. 1991: Die Nekropole F von Gemeinlebarn, Niederösterreich, Mainz am Rhein.
Neugebauer, J.-W. 1994: Bronzezeit in Ostösterreich, St. Pölten – Wien.
Novotná, M. 1966: Hortfunde vom sog. Koszidertyp aus dem Gebiet der Slowakei, Zborník FFUK XVII, 9-26, tab. II-VIII.
Novotná, M. 1970: Die Äxte und Beile in der Slowakei, PBF IX,3, München.
Novotná, M. 1980: Die Nadeln in der Slowakei, PBF XIII,6, München.
Ondráček, J. – Stuchlíková, J. 1988: Sídliště v Budkovicích a jeho postavení v rámci věteřovské skupiny, PA LXXIX, 5-37.
Ožďáni, O. 1986: Zur Problematik der Entwicklung der Hügelgräberkulturen in der Südwestslowakei, SlA XXXIV, 5-96.
Ožďáni, O. 1989: K súčasnému stavu výskumu mohylových kultúr na juhozápadnom Slovensku, AR XLI, 143-151.
Pernička, R. M. – Podborský, V. 1959: Ein Kinderbegräbnis im Gefäß und ein Grab mit der Křtěnover Schafthalsaxt des Typs von Věteřov aus der Bronzezeit in Olbramovice, SPFFBU E 4, 5-21.
Podborský, V. 1963: Zpráva o počáteční fázi výzkumu mohylníku u Borotic (okr. Znojmo), SPFFBU E 8, 125-128.

Podborský, V. 1964: Sídlištní nálezy z neolitu a doby bronzové v poloze "Vinohrady" u Těšetic (okres Znojmo), SPFFBU E 9, 19-46.
Podborský, V. – Vidomec, V. 1972: Pravěk Znojemska, Brno.
Říhovský, J. 1979: Nadeln in Mähren und im Ostalpengebiet (von der mittleren Bronzezeit bis zur älteren Eisenzeit), PBF XIII/5, München.
Říhovský, J. 1992: Die Äxte, Beile, Meißel und Hämmer in Mähren, PBF IX,17, Stuttgart.
Salaš, M. 2005: Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku, Brno.
Spurný, V. 1954: Pohled do osídlení Hradiska u Kroměříže ve střední době bronzové, PA XLV, 357-382.
Spurný, V. 1961: K rituálním poměrům ve střední době bronzové na Moravě, PA LII, 186-194.
Spurný, V. 1972: Sídliště starší a střední doby bronzové v Bezměrově u Kroměříže, PA LXIII, 180-248.
Stuchlík, S. 1971: Příspěvek k poznání počátku mohylové kultury na Moravě, AR XXIII, 140-146.
Stuchlík, S. 1979: K poznání vzniku a staršího vývoje lidu středodunajské mohylové kultury na jižní Moravě, rkp. kandidátské dizertace, Brno.
Stuchlík, S. 1981: Depot středodunajské mohylové kultury z Mušova, AR XXXIII, 361-371.
Stuchlík, S. 1984: K datování konce věteřovského osídlení na jižní Moravě, AR XXXVI, 173-186.
Stuchlík, S. 1988: Bronzové sekeromlaty na Moravě, PA LXXIX, 269-328.
Stuchlík, S. 1990: Počátky mohylového pohřbívání v době bronzové na Moravě, In: Pravěké a slovanské osídlení Moravy. Sborník k 80. narozeninám Josefa Poulíka, Brno, 128-145.
Stuchlík, S. 1990: Die Entstehung der Hügelgräberkultur in Mähren und ihre Entwicklung, in: Beiträge zur Geschichte nund Kultur der mitteleuropäischen Bronzezeoit, Berlin – Nitra, 469-481.
Stuchlík, S. 1990b: Die bisherigen Ergebnisse der Erforschung des Hügelgräberfeldes in Borovice, AR XLII, 159-169.
Stuchlík, S. 1992: Die Věteřov-Gruppe und das Entstehung der Hügelgräberkultur in Mähren, PZ 67, 15-42.
Stuchlík, S. 2002: Grab eines Handwerkes in Borotice, in: Anodos. Studies of the Ancient World 2/2002 in Honour of Mária Novotná, Trnava, 307-313.
Stuchlík, S. 2003: Die Beziehungen Mährens zu den südöstlichen Gebieten am Anfang der Bronzezeit, in: Kacsó, C. (ed.), Bronzezeitliche Kulturerscheinungen im karpatischen Raum. Die Beziehungen zu den benachbarten Gebieten, Bibliotheca Marmatia 2, Baia Mare, 445-468.
Stuchlík, S. 2005: Vztahy Moravy k jižním a jihovýchodním oblastem na počátku doby bronzové, in: Studeníková, E. (ed.), Južné vplyvy a ich odraz v kultúrnom vývoji mladšieho praveku na strednom Dunaji, Bratislava, 19-41.
Stuchlíková, J. 1984: Problematika vzniku a vývoje věteřovské skupiny na Moravě, rkp. kandidátské disertace, Brno.
Stuchlíková, J. 1987: Nové výzkumy sídlišť věteřovské skupiny na jižní Moravě, AR XXXIX, 10-17.
Stuchlíková, J. 1990: Otázky pohřebního ritu moravské věteřovské skupiny, in: Pravěké a slovanské osídlení Moravy. Sborník příspěvků k osmdesátým narozeninám akademika Josefa Poulíka, Brno, 146-157.
Tihelka, K. 1960: Moravský věteřovský typ, PA LI, 27-135.
Tihelka, K. – Hank, V. 1949: Sídliště únětické a středodunajské mohyklové kultury v Brně-Černých Polích, ČMM XXXIV, 138-163.

Točík, A. 1964: Die Gräberfelder der karpatenländischen Hügelgräberkultur, FAP 7.
Točík, A. 1978-81: Nitriansky Hrádok – Zámeček. Bronzezeitliche befestigte Ansiedlung der Maďarovce-Kultur, MAS III, Nitra.
Točík, A. 1979: Výčapy – Opatovce und weitere altbronzezeitliche Gräberfelder in der Südwestslowakei, MAS I, Nitra.
Torbrügge, W. 1982: Grabhügel der frühen Bronzezeit in Süddeutschland, in: Festschrift zum 100jährigen Jubiläum der Abteilung Vorgeschichte der Naturhistorischen Gesellschaft Nürberg e. V, Nürnberg, 65-82.
Trňáčková, Z. 1954: Objekty středodunajské mohylové kultury v Přítlukách na Moravě, AR VI, 746-751, 762-764.
Trogmayer, O. 1975: Das bronzezeitliche Gräberfeld bei Tápé, Fontes Archaeologici Hungariae, Budapest.
Willvonseder, K. 1937: Die mittlere Bronzezeit in Österreich, Wien-Leipzig.

SUMMARY

Borotice
A Bronze Age Cemetery with Burial Mounds

The cemetery with burial mounds in Borotice was already discovered in the middle of the 19th century and one burial mound was explored in that time. The dating into the Bronze Age was allowed through the excavations led by V. Podborský in 1962-1963. Since 1976, further excavations of the Institute of Archaeology in Brno and led by the author took place here. The interpretation of this research has distinctively changed the views of the problems concerning the earlier and middle periods of the Bronze Age. The cemetery was comprised of 28 burial mounds. In 11 of them, 53 burials were found, dated into the Earlier Bronze Age, and in 13 other mounds from the Middle Bronze Age 53 burials belonging to the Middle Danube Tumulus Culture were found. Except of these, graves from the later Latène and Great Migration periods were secodarily put into the mounds.

The interpretation of excavations allowed to establish the existence of the first cemetery belonging to the Věteřov group in Moravia and Lower Austria. Till now, these cemeteries have only been known from the regions of the Maďarovce (Majcichov, Jelšovce and others) and Böheimkirchen Cultures (Gemeinlebarn, Franzhausen and others). Before discovering the burial mounds in Borotice, only eight places with certain Věteřov-type burials and other eight presumable ones were known. Thus since the excavations in Borotice, there are more such burials known in Moravia than ever before. Therefore, the former presumed opinion was confirmed, that the Věteřov-type population had buried their deceased not only in the area of settlements, but that at least for some of them real cemeteries had been made. The analysis of the cemetery with burial mounds in Borotice contributed to our knowledge of other burial rite features in the Věteřov-group culture, as burying in graves under mounds, skeleton buried in big vessels, and others.

This research contributed important pieces of information about the sepulchral rite in the Middle Bronze Age as well. A thorough analysis enabled to find out or validate some

important components, as e.g. mass burials, grooves or trenches around the tumuli, as well as the secondary opening of the graves. This evaluation made it possible to define 19 burial mound cemeteries existing in Moravia.

The analysis of finds from Borotice has also brought no less significant pieces of knowledge concerning the material culture. Due to the lack of cemeteries belonging to the Věteřov-group, the finds of bronze products seem to be most important. Using of hair trimmings made from bronze wire in the Věteřov-group was confirmed, as well as of the fingerrings with small spirals, till that time not known from the region of Moravia. Among the articles there are some new forms of armrings, as well as small target-shaped adornments with beaten ornaments. As concerns the Middle Danubian Tumulus Culture, the occurence of small jugs of type Maďarovce during the Middle Bronze Age was again testified, also vessels with handles over the neck known from the Carpathian Basin, and, on the other hand, bowls with longitudinal holes under the brim, as they are common in Tumulus Cultures in the west.

As concerns the chronology, the analysis of both the sepulchral rite and of the finds from Borotice has contributed to the further development segmentation in the course of the Earlier and Middle Bronze Age periods. There is a particularly important question about the origin of the Middle Danube Tumulus Culture as coming from the Věteřov-group, which was already claimed by the author, and the processing of the burial-mound cemetery in Borotice has again confirmed this theory.

ZUSAMMENFASSUNG

Borotice
Ein bronzezeitliches Hügelgräberfeld

Das Hügelgräberfeld in Borotice wurde schon in der Mitte des 19. Jahrhunderts endeckt und gleichzeitig wurde ein Hügel untersucht. Die Datierung des Hügelgräberfeldes in die Bronzezeit ermöglichte erst die von V. Podborský geleitete Grabung in 1962-1963. Seit 1976 fanden auf dieser Fundstelle weitere vom Autor geleitete Forschungen statt. Die Auswertung dieser Grabung machte es möglich, die Ansicht an die Probleme der älteren sowie mittleren Bronzezeit bedeutend zu ändern. Das Gräberfeld bilden 28 Hügel, in 11 von denen ist es gelungen, 53 Gräber aus der älteren Bronzezeit zu entdecken, und in 13 Hügeln aus der mittleren Bronzezeit fand man 30 weitere der mitteldanubischen Hügelgräberkultur gehörende Gräber. Außerdem wurden Gräber aus der Latènezeit und der Völkerwanderungszeit sekundär in die Hügel eingesenkt.

Die Auswertung der Grabungen gestattete es, die Existenz des ersten der Věteřov-Gruppe gehörenden Gräberfeldes in Mähren und in Niederösterreich festzustellen. Aus der Věteřov-Maďarovce-Kultur sind diese Gräberfelder nur aus dem Maďarovce-Umkreis (Majcichov, Jelšovce u.a.) bekannt, sowie aus dem Böheimkirchen-Milieu (Gemeinlebarn, Franzhausen u.a.). Vor den Ausgrabungen auf diesem Hügelgräberfeld wurden nur acht Fundstellen mit verlässlichen und weitere acht mit wahrscheinlichen der Věteřov-Gruppe gehörenden Gräbern bekannt. Die Ausgrabungen in Borotice brachten die Entdeckung einer größeren Zahl der Gräber, als bisher in Mähren bekannt. Dies bestätigte die schon früher vorausgesetzte Meinung, dass die Menschen der Věteřov-Gruppe ihre Verstorbenen nicht nur auf den Siedlungen bestattet hatten, sondern dass sie für mindestens einige von ihnen auch richtige Gräberfelder errichtet hatten. Die Analyse des Hügelgräberfeldes hat auch zum Erkennen weiterer Merkmale des Bestattungsritus der Věteřov-Gruppe beigetragen, wie es die Begräbnisse unter Hügeln, Körpergräber in Gefäßen u.a darstellen.

Auch für die Kenntnisse über das Grabritus in der mittleren Bronzezeit brachten die Ausgrabunben wichtige Informationen. Die Detailanalyse ermöglichte eine Feststellung oder Bestätigung bedeutender Merkmale, wie z.B. die Existenz von Massengräbern, die Errichtung von Rillen oder Gräben rigsum die Hügel, oder auch das sekundäre Öffnen von Gräbern. Die Auswertung machte es auch möglich, die existierenden 19 Hügelgräberfelder in Mähren festzusetzen.

Nicht minder bedeutende Erkenntnisse brachte die Analyse der Funde aus Borotice auch für unser Wissen über die materielle Kultur. Wegen der bisherigen Abwesenheit der zur Věteřov-Gruppe gehörenden Gräberfelder sind die Funde von Bronzeindustrie am wichtigsten. Die Verwendung von Haarschmuck aus Draht in dieser Kulturgruppe wurde bestätigt. Wichtig scheinen auch die Fingerringe mit kleinen Spiralen, die früher aus Mähren nicht bekannt waren. Zu neuen Gegenständen gehören auch einige Armringformen, sowie kleine Scheiben mit gehämmertem Dekor. In der mitteldanubischen Hügelgräberkultur wurde das Vorkommen der Krüge von Maďarovce-Typus aus der mittleren Bronzezeit erneut nachgewiesen, sowie der im Karpatenbecken bekannten Amforen mit Henkeln über den Hals, oder der Schüssel mit länglichen Öffnungen unter dem Rand, die im Gegenteil aus den westlichen Hügelgräberkulturen bekannt sind.

Aus chronologischer Hinsicht hat die Analyse der Begräbnisbräuche und der Funde aus Borotice zur weiteren Gliederung der Entwicklung in der älteren und mittleren Bronzezeit beigetragen. Besonders gewichtig zeigt sich die Frage der Entstehung der mitteldanubischen Hügelgräberkultur aus der Věteřov-Gruppe, was schon in der Vergangenheit vom Autor konstatiert worden war, und die Gesamtbearbeitung des Hügelgräberfeldes in Borotice hat dies wieder bestätigt.

Summary

Borotice. Mohylové pohřebiště z doby bronzové

Mohylové pohřebiště v Boroticích bylo objeveno již v polovině 19. století a současně byla prozkoumána i jedna mohyla. Datování mohylníku do doby bronzové umožnil až výzkum V. Podborského v letech 1962-1963. Od roku 1976 probíhal na lokalitě odkryv Archeologického ústavu pod vedením autora. Vyhodnocení tohoto výzkumu umožnilo výrazně změnit pohled na problematiku starší a střední doby bonzové. Pohřebiště tvoří 28 mohyl, z nichž v 11 se podařilo objevit 53 hrobů ze starší doby bronzové a v 13 mohylách ze střední doby bronzové bylo zjištěno 30 hrobů středodunajské mohylové kultury. Kromě toho byly do mohyl sekundárně zapuštěny hroby z laténu a z období stěhování národů.

Vyhodnocení výzkumu dovolilo konstatovat existenci prvního pohřebiště věteřovské skupiny na Moravě a v Dolním Rakousku. V maďarovsko-věteřovské kultuře byla tato pohřebiště dosud známa pouze z maďarovského (Majcichov, Mytná Nová Ves aj.) böheimkirchenského prostředí (Gemeinlebarn, Franzhausen aj.). Z věteřovské skupiny bylo před odkryvem mohylníku známo pouze osm lokalit se spolehlivými a dalších osm s pravděpodobnými hroby. Výzkum v Boroticích přinesl objev většího počtu hrobů než bylo na Moravě do té doby známo. Potvrdilo to již dříve předpokládaný názor, že věteřovský lid nepohřbíval své zemřelé pouze na sídlištích, ale minimálně pro některé zemřelé budoval i skutečná pohřebiště. Rozbor mohylníku přispěl k poznání dalších

stránek pohřebního ritu věteřovské skupiny jako je pohřbívání pod mohylami, kostrové pohřby v nádobách a jiné.

Rovněž pro poznání pohřebního ritu ve střední době bronzové přinesl výzkum důležité poznatky. Detailní rozbor umožnil zjištění nebo potvrzení některých důležitých prvků, jako je např. existence hromadných hrobů, budování žlábků či příkopů kolem mohyl nebo sekundární otvírání hrobů. Vyhodnocení umožnilo definovat 19 existujících mohylníků na Moravě.

Neméně závažné poznatky přinesl i rozbor nálezů z Borotic pro poznání hmotné kultury. S ohledem na dosavadní absenci věteřovských pohřebišť jsou nejdůležitější nálezy bronzové industrie. Potvrdilo se používání drátěných vlasových ozdob ve věteřovské skupině. Důležité je vyčlenění prstenů se spirálkami, které do té doby nebyly z Moravy známy. Mezi nové předměty patří i některé formy náramků, malé terčíky s vytepávanou výzdobou. V náplni středodunajské mohylové kultury se znovu prokázal výskyt maďarovských džbánků ve střední době bronzové, amfory s uchy přes hrdlo, které známe v Karpatské kotlině nebo mísy s podélnými otvory pod okrajem, které naopak známe ze západních mohylových kultur.

Z chronologického hlediska přispěl rozbor pohřebních zvyklosti a nálezů z Borotic k dalšímu členění vývoje ve starší a střední době bronzové. Zvláště závažná je otázka vzniku středodunajské mohylové kultury z věteřovské skupiny, což bylo autorem již v minulosti autorem konstatováno a celkové zpracování mohylníku v Boroticích to znovu potvrdilo.